

schappelijke kapitaal-verhouding" niet bestaat. Alleen wanneer de kapitalistenklasse, in het bezit van alle productiemiddelen, staat tegenover de klasse der „vrije arbeiders”; alleen wanneer de arbeiders zelve, los en leeg, over geene productiemiddelen beschikken, zoodat zij hun arbeid voor minder dan hij waard is moeten verkoopen aan de kapitalisten, alleen dan krijgen de kapitalisten deze méérwaarde, die winst — en alléén dan zijn hunne productiemiddelen „kapitaal”. Want alleen dat heet kapitaal, dat winst afwerpt.

En nu beweren wij en wij zullen het bewijzen: zonder afsluiting van den grond zouden er misschien „arbeiders” maar er zouden geen „vrije” arbeiders zijn. Als de bodem niet was afgesloten door het groot-grondeigendom, dan waren er geen menschen, die gedwongen zijn om hun arbeid beneden de waarde te verkoopen, en dan was er natuurlijk ook geen méérwaarde en geen winst en dan was het eigendom van productiemiddelen geen „kapitaal”.

II. HET KARAKTER EN HET ONTSTAAN VAN HET KAPITALISME.

EERSTE (STAATHUISHOUDKUNDIG) GEDEELTE.

Het karakter van het kapitalisme.

Onder kapitalisme verstaan wij een, door het kapitaal en zijne belangen in werkelijkheid beheerschte, maatschappelijke orde. En als wij dus willen leeren kennen het wezen van het kapitalisme, dan vragen wij het eerst naar het wezen van het kapitaal. Wat is kapitaal? De beschaafde mensch antwoordt gewoonlijk met de verklaring der oude economisten: kapitaal is een voorraad productiemiddelen, en gewoonlijk wordt dan als kapitaal in engeren zin: het geproduceerde productiemiddel onderscheiden van het niet geproduceerde, den grond.

Volgens deze engere definitie is kapitaal dus elk voortbrengsel van productieven arbeid, dat niet dient voor onmiddellijk gebruik als genotmiddel, maar bestemd is voor de voortbrenging van andere genotmiddelen, dus: werkplaatsen en fabrieken, gereedschappen en machines, grondstoffen, als garen, metalen, kleurstoffen en eindelijk hulpmiddelen bij de voortbrenging als kolen en smeerolie. Hierbij komt dan nog een der belangrijkste kapitaal-soorten, het geld, edel metaal in gemunten of ongemunten toestand.

Deze definitie van kapitaal is nu juist niet onwaar, maar zij is volkomen onvoldoende. Zij is zuiver beschrijvend, terwijl zij zekere uiterlijke kenteekenen onder een begrip brengt, maar zij is in zooverre ontoereikend, dat zij het eigenlijk probleem, dat in het woord kapitaal ligt, niet eens aanroert.

Dit probleem luidt in den meest algemeenen zin: hoe komt het dat kapitaal de eigenschap bezit, zijnen eigenaar voordeel af te werpen, winst? Nu stellen wij de vraag naar het wezen van het kapitalisme weer in een nieuwen maar meer gepreciseerden vorm, wij vragen nu naar de oorzaak van de kapitaal-winst.

Dat dit in werkelijkheid een probleem is en wel het centrale probleem van de geheele moderne maatschappij, wordt niet altijd gezien. Het zij mij dus veroorloofd het wat meer uitvoerig den lezer voor oogen te stellen.

Het feit, dat de beschikking over een zekere hoeveelheid kapitaal, hetzij in den vorm van geld of van machines, zijnen eigenaar een, in evenredigheid met de veiligheid der belegging, grootere of kleinere winst inbrengt, is zóó zeer de voorwaarde voor allen beroepsarbeid van den zakenman, dat hij er weinig voor voelt om dit feit kritisch te beschouwen. Dat feit is voor hem toch het *a priori* gegevene, „de vaststaande pool in de vlucht der verschijningen”, de zekere, zelfs geen onderzoek en geen bewijs behoevende grondslag, waarop al zijn berekeningen en handelingen rusten. De winst schijnt hem eenvoudig als iets „natuurlijks”. Als men hem vraagt hoe die winst ontstaat, dan antwoordt hij gewoonlijk: „Het kapitaal werkt” en hij beschouwt die winst naïef als het arbeidsloon van het kapitaal.

Nu kan men wel in populaire beeldspraak spreken van den arbeid van het kapitaal, maar in een wetenschappelijk betoog moet men zulk een op dwaalwegen brengende uitdrukking vermijden. Arbeid wordt gedaan door middel van spieren en hersens. Het kapitaal heeft geen ledematen en ook geen denk-centrum. Het arbeidt niet, het laat alleen arbeiden; en zelfs dit is nog beeld-

spraak, want niet het kapitaal, maar zijn bezitter laat arbeiden en de menschen, die wezenlijk met spieren en hersens werken, werken met en aan het kapitaal.

De Grieken noemden de rente . . . het voortbrengsel, reeds uit het woord blijkt, dat de winst hun toescheen te zijn de vrucht van het kapitaal, dat die winst draagt als de appelboom den appel of als de koe het kalf. Een geestige Amerikaan Upton Sinclair karakteriseert deze opvatting als volgt: Naar de publieke opinie is de eerste zilveren dollar het mannetje en de tweede het wijfje; wanneer men ze bij elkaar legt, dan krijgen zij, na verloop van een jaar, zoo en zooveel allerliefste koperstukjes, die dan ook weer geleidelijk tot dollars opgroeien.

Hier is de naïeve symbolistiek van datgene wat men ziet, nog veel duidelijker dan bij de voorstelling dat het kapitaal werkt. Geld en machines zijn niet mannelijk of vrouwelijk, hebben geen teel-organen en kunnen geen jongen krijgen. En toch heeft het kapitaal de in hooge mate paradoxe eigenschap, dat het zich kan vermeerderen, evenals een levend wezen. Waardoor krijgt het die eigenschap? Wat is het dat doode geldstukken, doode machines vruchtbaar en voortbrengend maakt? Dat is het probleem van de winst, van het kapitaal, van het kapitalisme.

Laten wij nu eens trachten het terrein te verkennen en te zien waar wij zijn! Is een voorraad productie-middelen onder alle omstandigheden kapitaal? Blijkbaar niet? De grootste voorraad productie-middelen, geproduceerde, zoo- wel als niet-geproduceerde, dus kapitaal in den zin van de verklaring der oude economisten, kan, onder bepaalde omstandigheden, voor den bezitter geheel waardeloos zijn. Het uitsluitend eigendomsrecht over vierkante mijlen

vruchtbaren bodem in een land, waar òf geen arbeiders wonen, òf niemand de produkten van den bodem zou willen koopen, brengt hunnen eigenaar geen grondrente. Evenmin als het bezit van een ton gouds aan Robinson eenig profijt zou hebben gegeven, zou hij er ook geen cent rijker door zijn geworden als iemand hem op zijn eiland een fabriek had neergezet voor machines of weefgoederen met de noodige machines en grondstoffen, maar hij hem geen arbeiders er bij had gegeven, om er mee te werken.

De eenvoudigste dorpsmidse en een handweefgetouw zouden voor hem veel nuttiger zijn geweest. Want door deze te gebruiken, zou hij wel is waar geen winst hebben gemaakt, maar hij zou er wel een hooger arbeidsloon door hebben gekregen, uitgedrukt in meer of betere genotmiddelen.

Winst van een voorraad productie-middelen kan dus, en dit is het eerste resultaat van onze beschouwing, alléén verkregen worden waar een aantal menschen in een maatschappij wonen en een economische verdeling van arbeid bestaat. De winst is dus een maatschappelijke categorie en kan alleen bestaan waar een maatschappij bestaat. Maar omdat nu productie-middelen alleen dan als kapitaal kunnen worden beschouwd, wanneer zij winst afwerpen, dáárom is ook het kapitaal een maatschappelijke categorie, kan alleen bestaan in een maatschappij. Wanneer het kapitaal buiten de maatschappij wordt geplaatst, dan wordt het weêr veranderd in eenvoudige productie-middelen.

Maar zijn nu productie-middelen in elke maatschappij „Kapitaal”? Klaarblijkelijk niet! De maatschappelijke organisaties van Boschjesmannen, van zwervende Mongolen

en van vele veel hooger staande volken kennen geen „winst” en dus ook geen „kapitaal”. Er zijn dus kapitalistische en niet-kapitalistische samenlevingen. En nu komt de tweede vraag op: door welke eigenschappen krijgt een samenleving het karakter van een kapitalistische maatschappij? Hoe moet een samenleving zijn ingericht, opdat het eigendom van productie-middelen aan de eigenaars een winst kan afwerpen?

Om deze vraag te beantwoorden, moeten wij ons helder voor den geest trachten te stellen wat eigenlijk winst is? Dat hebben wij tot nu toe nog niet onderzocht. Wij hebben tot dusver alleen gevraagd: hoe het kapitaal aan zijn winst komt. Nu vragen wij: wat is winst?

Nu, winst is blijkbaar een deel van de arbeids-opbrengst. Ik beleg 10.000 gulden in aandeelen in een electriciteitswerk. Een jaar lang werken directeuren, ingenieurs, boekhouders en arbeiders in die inrichting, ik zelf ga wandelen of doe heel ander werk. Aan het einde van het jaar wordt mij mijn dividend uitbetaald. Dit is blijkbaar een deel van de gezamenlijke opbrengst van den arbeid van allen, die in de inrichting hebben gewerkt. Zij staan mij een gedeelte af van hun arbeids-produkt. Waarom doen zij dat? Waarom hebben zij de juridische verplichting op zich genomen om mij dit te betalen?

Uit persoonlijke vriendschap tegenover mij doen zij het niet, dit is duidelijk. Zij moeten zich dus in een zekere gedwongen positie bevonden hebben, toen zij dit contract met mij afsloten. Wat kan dat voor een gedwongen positie geweest zijn? Wettelijke dwang zooals bij slaven en hoorigen bestond bij hen niet: zij waren vrije contractanten. Dan moet er een economische dwang hebben bestaan. Waarin bestaat die dwang?

De oude economen en in de eerste plaats Adam Smith gaven hierop het volgende antwoord: De arbeider heeft, om met vrucht te kunnen arbeiden, productiemiddelen nodig; omdat hij ze zelf niet bezit, is hij gedwongen om aan hen, die ze wel bezitten, voor het gebruik maken van dat kapitaal een huurprijs te betalen en die huurprijs is de winst.

Dat is waarlijk eenvoudig genoeg, maar het is toch pas een begin van de oplossing. Want hier wordt iets verondersteld, dat blijkbaar zelf weer een oorzaak moet hebben: de scheiding van de maatschappij in mensen, die wel productiemiddelen bezitten en mensen, die ze niet bezitten. Alleen wanneer zulk een scheiding bestaat, kan het tot zulk een afgifte of zulk een aftrek van de arbeids-opbrengst komen, die wij winst noemen. Wanneer alle mensen gelijkmatig met productiemiddelen waren toegerust, dan behoefde niemand iets aan een ander af te geven, dan behoefde niemand zich door een ander iets van zijn arbeids-produkt te laten aftrekken. Die maatschappelijke verhouding dus tusschen bezittenden en niet-bezittenden is de grondslag van het kapitalisme en daarom noemt Marx haar kort en bondig de kapitaal-verhouding (Kapital-verhältniss).

Hoe komen nu de kapitalisten aan hun kapitaal-bezit, met uitsluiting van anderen?

Hierop antwoordt de oude staathuishoudkunde als volgt: Het kapitaal is de vrucht van economische deugden van den eigenaar of zijne vóórgangers. Het spruit voort uit besparing van vroeger arbeidsloon; het is een uitvloeisel van méér dan gewone vlijt, méér dan gewoon verstand en lichaamskracht, méér dan gewoon weêrstandsvermogen tegen de zucht tot verkwisten.

Op deze wijze werd de winst niet alleen verklaard, maar ook naar het natuurrecht gerechtvaardigd, als „ontberingsloon”, zooals Marx het later placht te noemen, als de vrucht van economische en zedelijke krachtsuiting. De winst werd voorgesteld als het loon voor vroegeren arbeid.

Maar ook met deze hulpverklaring is het probleem toch niet geheel opgelost. Tot nog toe is ons alleen duidelijk gemaakt, dat kapitaal zich bevindt in het privaateigendom van een minderheid van mensen, en dat de arbeider gedwongen is den kapitaalbezitter een gedeelte van zijn arbeidsprodukt als huurprijs af te staan; maar er is nog geen woord over gesproken hoe hóóg die huurprijs zal zijn, welk deel van het met behulp van zijn kapitaal gemaakte arbeidsprodukt de kapitalist kan opeischen om nog „gerecht” te zijn. En dat is toch eigenlijk de ons interesseerende hoofdzaak.

Want het theoretisch onderzoek, dat wij hier instellen, dient toch ter oplossing van een in de hoogste mate praktisch, ons allen hartstochtelijk interesseerend, en ons onmiddellijk persoonlijk aangaand probleem, namelijk de maatstaf van de verdeling van het arbeidsprodukt tusschen kapitaal en arbeid. Wanneer die maatstaf voor den arbeider heel gunstig was en de aftrek van het arbeidsloon maar een klein percentage bedroeg, dan stond de zaak heel anders. Dan stonden wij allen tegenover dit probleem met dezelfde academische kalmte, als wij b.v. staan tegenover de quaestie van een kromming van een hooger graad of van die tot welke soort een nieuw korstmos behoort, dat men pas op de Kerguelen-eilanden gevonden heeft, of die van den Sanskritwortel van een oud-Keltisch woord.

Maar die maatstaf van de verdeling is blijkbaar *niet* gunstig voor den arbeid. Het heeft zelfs langen tijd den

schijn gehad, alsof het arbeidsloon daalde in dezelfde mate als de opbrengst van den met kapitaal toegerusten arbeid steeg; en zelfs in de meest vooruitstrevende landen is het aan geen twijfel onderhevig, dat het loon in de verte geen gelijken tred houdt met de opbrengst van den arbeid. Met andere woorden, de kapitaal-winst slokt een steeds aangroeiend deel van het natuurlijke arbeidsloon op. En dat heeft de vreeselijkste gevolgen. Zelfs wanneer wij de ontzettende maatschappelijke ziekte-verschijnselen: de gruwelijke sterfte, vooral van kinderen, de misdaden, de prostitutie, het pauperisme, de woning-ellende, de algemeene verbittering niet op de schuldrekening van het kapitalisme willen zetten, dan zijn er toch twee economische verschijnselen, waarvan de verdedigers van het kapitalisme onmogelijk zijn schuld kunnen ontkennen: de krisissen, die als hagelslag zich over de zaadvelden van den arbeid storten en het verbluffende feit, dat wij, beschaafde volken, maar een klein deel van onze technische arbeidskracht kunnen toepassen, dat wij m. a. w. maar een heel klein deel van de welvaart bereiken, die wij, beschaafde menschen, met de bestaande middelen reeds thans zouden kunnen genieten, omdat de massa des volks met haar loon niet kan terug koopen, wat zij met een moderne technische uitrusting, zooals wij die thans reeds bezitten, zou kunnen voortbrengen.

Waardoor wordt de verdeelingsmaatstaf tusschen arbeid en kapitaal bepaald?

Adam Smith lost dit vraagstuk, dat over dood en leven der maatschappij beslist, op door middel van de theorie van het loon-fonds.

Onder de heerschappij van het vrije verkeer is er maar één macht, die beslist over den maatstaf der verdeling

tusschen twee contractanten: vraag en aanbod in de vrije concurrentie.

Wanneer het aanbod groter is dan de vraag, dan is het voordeel aan den kant van den kooper, wanneer omgekeerd de vraag groter is dan het aanbod, dan heeft de verkooper het voordeel. En zoo beslissen vraag en aanbod ook over de winst en over het loon.

Wanneer wij de markt als arbeidsmarkt beschouwen, dan stellen de arbeiders de vraag voor en het totale kapitaal het aanbod. Wanneer wij haar beschouwen als kapitaal-markt, dan vertegenwoordigen omgekeerd de arbeiders de vraag en het totale kapitaal het aanbod; het aangeboden kapitaal noemt men het loonfonds. In dat loonfonds, deelen de gezamenlijke arbeiders. Het gemiddelde loon is dus het quotient van de breuk: Loonfonds gedeeld door het getal arbeiders.

Wanneer er dus veel kapitaal is en er weinig arbeiders zijn, dan staat het loon hoog, is er weinig kapitaal en zijn er veel arbeiders, dan staat het loon laag.

Adam Smith, die van nature optimist was, nam aan, dat in iedere „vooruitstrevende maatschappij”, het kapitaal sneller aangroeit dan het getal arbeiders, en daarom het loon een duurzame neiging tot stijging zou vertoonen. En omdat hij bovendien nog in den tijd van het prä-kapitalisme of tenminste van het vroeg-kapitalisme leefde nog vóór het tijdperk der machines en vóór nog de scheiding tusschen bourgeoisie en proletariaat tot een onoverkomenlijke kloof geworden was, daarom zag hij, nog heel klein-burgerlijk, in den werkmans den toekomstigen handwerksbaas en hechtte daarom niet veel gewicht aan het geheele vraagstuk.

Naar den vorm was in ieder geval de questie glad

opgelost: Het kapitaal ontstaat uit ecomische deugden, de arbeider bevindt zich in den economische dwangtoestand, dat hij dat kapitaal moet huren, omdat hij het voor productieven arbeid noodig heeft, en de hoogte van den huurprijs wordt bepaald door de concurrentie. Dat was de loonfonds-theorie op haar eersten trap. Maar zij bleek spoedig onvoldoende.

Het kapitaal groeide in de handen der bourgeoisie tot in het onmetelijke en zonder twijfel veel sterker dan het getal arbeiders, en toch werd de hoop van Adam Smith niet vervuld: dat het loon met de toename van het kapitaal snel zou stijgen. Integendeel het scheen, zooals wij reeds gezegd hebben, eerder te dalen en wel op een schrikwekkende wijze.

Hoe was dit te verklaren?

Wij zullen het probleem nog eens van nabij bekijken. Volgens de oorspronkelijke opvatting moest de hoogte van het loon worden bepaald door niets anders dan door de verhouding tusschen het aanbod van kapitaal en het aanbod van arbeiders. Maar het bleek, dat dit niet zoo was, want het gezamenlijke kapitaal steeg onwedsprekelijk veel sneller dan het getal der arbeiders; en toch daalde het loon, in plaats van te stijgen, zooals men had moeten verwachten. Dit noodzaakte de economen om of de heele concurrentie-leer te laten vallen of hulpverklaringen te zoeken. De concurrentie-leer te laten vallen, dat kon het liberalisme niet — want dan zou het dadelijk socialisme zijn geworden. Alleen de tweede weg stond den liberalen open: het zoeken naar hulpverklaringen.

Wat die hulpverklaringen moesten inhouden, dat was in principe reeds uitgemaakt. Het aanbod van kapitaal

moest zoo klein mogelijk schijnen, en de vraag daarnaar zoo groot mogelijk, dan zou het verschijnsel van het lage loon zijn verklaard.

Ten einde dit aannemelijk te maken, splitste Ricardo het gezamenlijke kapitaal in twee deelen, waarvan alleen het eene tot loonfonds werd verklaard, terwijl het andere buiten beschouwing bleef. Het „vaste” kapitaal, dat is het kapitaal, dat in gebouwen, machines enz. was aangelegd, scheidt, zoo sprak hij, geen vraag naar arbeidskrachten, maar dit doet alleen het circuleerende kapitaal, dat belegd is in grondstoffen en hulpstoffen en vooral dat gereed ligt tot uitbetaling van loon.

Op die manier had men een zeer groot en dagelijks toenemend deel van het kapitaal weggecijferd en daardoor vertoonde zich de kapitaal-verhouding ten opzichte van de arbeiders reeds veel ongunstiger dan vroeger. Maar ook dit kleiner maken van het aanbod van kapitaal was nog niet voldoende; ook het aanbod van arbeiders moest, in theorie, buitengewoon groot gemaakt worden. Deze tweede hulp-hypothese werd geleverd door Robert Malthus met zijn beroemde „wet der bevolking”. Hij beweerde dat de arbeidersklasse, door haar onvoorzichtigheid om te veel kinderen in de wereld te brengen, het getal arbeiders veel te groot maakt om door het circuleerende kapitaal aan het werk gezet te kunnen worden. Daarom moeten duizenden te gronde gaan en de overblijvenden kunnen maar juist genoeg loon krijgen om in het leven te kunnen blijven.

Dat is de loonfonds-theorie van de tweede periode, de bourgeois-economische. Zij onderscheidt zich van die van de eerste periode, om het hier nog eens te herhalen, hierdoor, dat zij eerstens maar een gedeelte van het

kapitaal als loonfonds laat gelden en tweedens, dat zij een te groot aanbod van arbeidskrachten aanneemt als gevolg van een natuurwet.

Deze gewijzigde loonfonds-theorie ging vervolgens in gewijzigden vorm over in de sociale leer van Marx. Hij liet namelijk een nog kleiner deel van het maatschappelijk kapitaal als loonfonds gelden en wel het door hem zoo genoemde „variable” kapitaal, dat nu niets anders omvatte dan het geld dat bestemd is tot uitbetaling van loon. Grondstoffen en hulpstoffen ging hij rekenen bij het „vaste” kapitaal en deze geheele kapitaal-massa bestempelde hij met den naam „constant kapitaal”. Op die manier was het „loonfonds”, het aanbod van kapitaal, nog heel wat kleiner geworden.

Marx nam ook het overmatig aanbod van arbeiders uit de bourgeois-economie over met dit verschil, dat hij dit groote aanbod niet toeschreef aan een natuurwet, zooals Malthus, maar aan een „speciale bevolkingswet van het kapitalistische tijdperk”, zijn „wet der kapitalistische accumulatie”.

Volgens die wet groeit het constante, in machines, gebouwen, grondstoffen enz., aangelegde kapitaal met zulk een razende snelheid, dat het variable kapitaal, het loonfonds tegenover het getal arbeiders daalt. De gewone arbeider krijgt dus alléén maar zóóveel, dat hij juist in het leven kan blijven en bovendien gaan duizenden door gebrek te gronde. Wij zien, dat ook Marx in principe nog niet verder gekomen is dan tot een poging om de hoogte van het loon te verklaren uit de verhouding van aanbod en vraag tusschen het kapitaal en het getal arbeiders. Dit is de socialistische loonfonds-theorie.

De bevolkingswet van de bourgeois-economie, zoowel

als die van Marx, stemmen met de feiten, die verklaard moesten worden, heel ordentelijk overeen. Op den eersten blik kon men zien, dat er altijd meer arbeiders voorhanden zijn dan er werk kunnen vinden; een deel van hen, de „reserve-armee”, loopt altijd zonder werk en zonder verdienste op straat en drukt door haar hongerconcurrentie het loon van hen, die wél werk hebben, omlaag. Inderdaad bestaat de kapitaal-verhouding precies zoo als Ricardo het eens populair heeft uitgedrukt: „Altijd loopten twee arbeiders één werkgever na en concurreeren met elkaar wie van hen voor het laagste loon wil werken” en drukken daardoor het loon beneden het bestaans-minimum. Onder die omstandigheden moet de kapitaal-winst de geheele rest krijgen.

Knap zoo! Maar een theorie moet, om juist te zijn, niet alleen de feiten constateeren, maar zij moet ook op zich zelf waar zijn, d. w. z. zij moet door juiste conclusies uit onwraakbare veronderstellingen zijn afgeleid. Omdat de loonfonds-theorieën, de bourgeois-economische en de socialistische met elkaar in strijd zijn, zoo kan in het gunstigste geval maar één van beiden waar wezen — of zij kunnen ook beide onwaar zijn.

Maar laten wij nu eens het betrekkelijk kleine verschil, dat tusschen de Bourgeois-economie en die van Marx bestaat ten opzichte van de kwestie van het aanbod van kapitaal (circuleerend of variabel kapitaal) buiten rekening, dan is toch de opvatting van de beide theorieën ten opzichte van het aanbod van arbeidskrachten eene totale tegenstrijdigheid. Voor Malthus is de wet der bevolking een natuurwet, een eeuwige categorie, voor Marx is zij een wet van de bestaande samenleving, een historische categorie. Wie van beiden heeft gelijk?

Nu Malthus heeft stellig ongelijk ¹⁾).

De theorie van Malthus rust op de zoogenaamde „Wet van de verminderende opbrengsten”. Volgens die wet stijgt de opbrengst van een stuk land niet in evenredigheid met den meerderen arbeid, welke op dien grond wordt besteed, maar stijgt in geringere mate. Wanneer ik b.v. op mijn stuk grond, in plaats van één arbeider er drie op laat werken, dan zal de meerdere opbrengst niet 3 maal zooveel, maar laat ons zeggen slechts $2\frac{1}{2}$ maal of 2 maal zooveel zijn. Uit deze veronderstelling leidt Malthus „de wet van de verminderende gelegenheid tot het verkrijgen van voedsel” af. Het een of ander volk neemt gedurende een zeker aantal jaren tot het driedvoudige toe; het kan dus drie maal zooveel arbeid op zijn grond toepassen. Naar de zooeven 'genoemde wet brengt dan echter die arbeid *minder* dan drie maal zooveel op, of m. a. w. het aan ieder hoofd toevallende aandeel in de levensmiddelen is gedaald.

Nu heeft echter ieder beschaafd volk dat wij kennen in den loop zijner geschiedenis niet alleen zijn inwonertal verdrievoudigd, maar zelfs verdertig- en verdriehonderdvoudigd; maar dan moet reeds lang, dan moet reeds eeuwen geleden, bij ieder van die volken de toestand zijn ingetreden, waarbij het op ieder hoofd vallend aandeel der levensmiddelen maar juist het noodzakelijk levensonderhoud dekte. Van dit tijdstip af moet dan elke vermeerdering der bevolking tengevolge hebben gehad,

¹⁾ Vergelijk bij het nu volgende mijne uitvoerige uiteenzetting in mijn boek *Das Bevölkerungsgesetz des T. R. Malthus. Darstellung und Kritik*. Berlin-Bern 1901 en verder mijn opstel: *Das sogenannte Gesetz vom abnehmenden Bodenertrag* in het *Jahrbuch für Bodenreform*, uitgegeven door Adolph Damaschke deel III, 1907.

dat dit aandeel beneden het noodzakelijk levensonderhoud daalde. Maar als alle menschen een dergelijk onvoldoend aandeel hadden ontvangen, dan waren wij te gronde gegaan. Daarom kon de natuur slechts dáárdoor de menschheid redden, dat zij de groote massa alleen maar het allernoodzakelijkste levensonderhoud gunde en een aantal anderen eenvoudig alle bestaansmiddelen ontzegde. Deze ongelukkigen moesten dan maar ten gronde gaan; „aan den disch des levens was voor hen geen couvert gedekt”; zij kregen in het geheel geen eten; zij werden uitgeroeid door honger, oorlogen, ziekten en zonden.

Als een gevolg van deze „natuurwet” moest, volgens Malthus, de toestand van het kapitalistische loonstelsel zich altijd automatisch weêr herstellen, ook wanneer men er te eeniger tijd in mocht slagen het af te schaffen. Want de kapitaallooze massa's concurreeren op de hevigste wijze met elkaar om hun bestaan en zijn, op straf van den hongerdood, gedwongen het noodzakelijk levensonderhoud als loon te accepteren. En op die manier blijft de heele rest van het door de arbeidsverdeeling voortdurend stijgende produkt, krachtens een onverbiddelijke natuurwet, als winst in de handen der kapitalisten-klasse.

Dat is de leer van Malthus. Dat zij door en door valsch is, daarvan heeft ieder uwer de bewijzen in de hand. Wij kunnen het allen getuigen, dat in alle beschaafde landen de stedelijke bevolking oneindig veel sterker aangroeit dan de landelijke. Wanneer de wet van Malthus waar was, dan moest het omgekeerde het geval zijn. Want dan zou het volk genoodzaakt zijn een voortdurend grooter deel van zijn arbeidskracht in den landbouw te

gebruiken, ten einde de noodige hoeveelheid voedsel voort te brengen voor allen. In plaats hiervan geschiedt het omgekeerde: op één boer komen voortdurend meer stedelingen; en dit bewijst overtuigend, dat iedere boer, trots de wet van de dalende opbrengsten, tegenwoordig na aftrek van zijn eigen levensonderhoud, méér levensmiddelen kan verkoopen dan vroeger.

Het directe statistische onderzoek geeft volkomen hetzelfde resultaat. In alle beschaafde landen stijgt het produkt van den akker veel sneller dan de bevolking. In Duitschland heeft dit produkt zich verviervoudigd, terwijl de bevolking verdubbelde. Uitzonderingen zijn alleen slecht bestuurde landen, als Rusland en Voor-Indië, maar hier draagt niet de karigheid van de natuur de schuld, wanneer de levensmiddelen niet toereikend zijn, maar het knevelen van de voortbrengende krachten door een uitbuitende regeering.

Is dan de wet van de verminderende opbrengsten geheel en al onwaar? Neen, integendeel, zij is volkomen waar. Maar zij is alleen geldig onder een voorbehoud, dat door Malthus is verwaarloosd; zij geldt alleen onder de veronderstelling, dat de in den landbouw toegepaste arbeid worde uitgevoerd met dezelfde werktuigen en volgens dezelfde werkwijzen. Wanneer men echter betere werktuigen en een betere werk-methode gebruikt, dan kan de opbrengst van een stuk land veel sneller toenemen dan de arbeid, die er aan besteed wordt. En wanneer men nu ziet met welke werktuigen en volgens welke methoden de menschen in een schraal bevolkt land aan den éénen kant en de menschen in een dicht bevolkt land aan den anderen kant hun grond bebouwen, dan ontdekt men de geweldigste verschillen.

Van den graafstok, waarmede de bodem werd losgekrabt, tot de stoomploeg, van den lendendoek van den handzaaijer tot de drill-machine, van het steenen mes tot de maaimachine, van de dorschlede of de tredende ossen tot de dorschmachine, van de watergoot tot de stelselmatige draineering, van den rooibouw door boschbrand tot de verrijking van den akkergrond door bemesting met kunstmest zien wij een oneindigen vooruitgang van de werktuigen en van de landbouw-methoden en wij erkennen, dat beide scheppingen zijn van de verdeling van arbeid, die van haren kant deze hoogte weêr alleen kon bereiken door een grootere dichtheid der bevolking.

Onvergelykelijk breder gefundeerd en geestrijker opgebouwd dan de bevolkingswet van Malthus is de bevolkingswet van Marx. Ik heb reeds aangegeven de grondslagen van die wet: Het loonfonds groeit volgens die wet langzamer dan de bevolking, tengevolge hiervan blijft een steeds stijgend deel der arbeiders „de reserve-armée”, zonder werk en houdt door haar honger-concurrentie de loonen der overigen laag.

Dat die bewering onjuist is kan ook ieder uwer weêr bij eigen ervaring direct vaststellen; en weêr is het hetzelfde groote feit, waarmede Malthus werd weêrlegd: de bovenmatige groei van de steden, ten koste van de landbevolking, de zoogenaamde „verstedelijking” van de bevolking, die ook de redeneering van Marx tot een ongerijmdheid stempelt.

Dat de bewoners van de bestaande groote steden in overwegende mate fabrieksarbeiders zijn kan niemand betwisten en ook niet, dat het industriele kapitalisme oneindiger verder ontwikkeld is dan het landelijke. Van het industriele kapitaal is een enorm veel grooter per-

centage in gebouwen, machines, grondstoffen en hulpstoffen, dus in „constant” kapitaal belegd, en dus blijft er in de industrie een veel kleiner „variabel” kapitaal als loonfonds over. Wanneer Marx dus gelijk had, dan moesten de gezamenlijke industrieelen, in verhouding tot de bevolking, voortdurend *minder* arbeiders aan het werk zetten en in de groote steden moesten de werkloozen zich in massa opeenhoopen of naar het land worden afgestooten.

In plaats daarvan zien wij allen, zonder dat wij daarvoor een boek over statistiek behoeven op te slaan, volmaakt het tegendeel; de industrie met haar aangroeiend „constant” kapitaal zet voortdurend een in verhouding tot de bevolking steeds aangroeiend getal arbeiders aan het werk, terwijl het land met zijn groot „variabel” kapitaal een in verhouding tot de bevolking snel dalend aantal arbeiders gebruikt. De wet der bevolking van Marx komt dus even weinig met de bestaande feiten overeen als die van Malthus.

Hierdoor weten wij reeds zeker, dat ook het bewijs, dat Marx bijbrengt voor zijn zoogenaamde „wet der bevolking in de kapitalistische maatschappij” inderdaad de logische kritiek niet kan doorstaan; en dit kan ik aantoonen. Ik heb kunnen aantoonen dat het Marxistische bewijs rust op een „smokkelarij”, een „verdraaiing” van de logica ¹⁾.

Deze beide verklaringen, zoowel die van Malthus als van Marx, moeten wij als onbruikbaar verwerpen en zoo

¹⁾ *Das Grundgesetz der Marxistische Gesellschaftslehre: Darstellung und Kritik.* Berlin 1903. Een korte uiteenzetting van die kritiek vindt men in het derde opstel van het tweede deel van dit boek.

staan wij dan weer voor de vraag: Wat is het dat de arbeiders tegenover den kapitalist brengt in de dwangpositie, dat zij hem een aanzienlijk deel van hun arbeidsprodukt moeten afstaan? Of om het nog duidelijker te zeggen: Van waar komt dit standvastig te groot aanbod van arbeiders op de arbeidsmarkt, waardoor de huurprijs van het kapitaal hoog en de huurprijs van den arbeid voortdurend zoo laag gehouden wordt. Waarom loopen in onzen tijd altijd twee arbeiders één werkgever achterna en biedt de één zich voor lager loon aan dan de andere?

De meesten mijner lezers zullen wel bekend zijn met de uitspraak van den Griekschen wijze: „Niet door de dingen zelve wordt het verstand der menschen in de war gebracht, maar door de meeningen omtrent de dingen.”

Dit geldt ook voor dit gewichtigste vraagstuk van ons geheele staats- en economisch leven.

Wij moeten eenvoudig alles wat wij ooit van theorieën en opinies omtrent dit vraagstuk hebben geleerd vergeten; wij moeten alleen maar onze oogen wijd open zetten en dan hebben wij de oplossing in de hand.

En dan hebben wij alleen maar weêr nauwkeurig het oog te vestigen op het geweldige complex van feiten, dat ons reeds tweemaal heeft gediend om de oudere theorieën als onwaar te verwerpen: het overweldigende feit van de „verstedelijking” onzer bevolking.

Ieder van ons, zonder dat hij een statistiek werk behoeft op te slaan, weet dat in alle industrieel ontwikkelde landen, vanaf den aanvang van het kapitalistisch tijdperk, een enorme vermeerdering en daarbij een nooit gekende verschuiving der bevolking heeft plaats gehad en wel een zoodanige, dat de geweldige vermeerdering van het zielen-aantal heeft plaats gehad in de steden, en dat het

platte land zelfs op sommige plaatsen absoluut in bevolking is achteruitgegaan.

Dit dan staat als een paal boven water, dat het veel te groote aanbod op de stedelijke arbeidsmarkt uitsluitend veroorzaakt wordt door het toestroomen naar de stad van op het land geboren proletariërs.

De stedelijke industrie heeft, lijnrecht in strijd met de bewering van Marx, aan het grootste deel van die landproletariërs werk gegeven: Terwijl b.v. in de jaren van 1882 tot 1895, de Duitsche bevolking slechts met 14 % toenam, steeg het aantal arbeiders, dat in de industrie werk vond, met ongeveer 44 %, dus driemaal zoo sterk; maar de toestrooming was toch nog grooter, dan de capaciteit van de geweldige, zich uitbreidende industrie om aan allen werk te geven, en zoo bleef er altijd een reserve-armee over, en daarom loopen nog altijd twee arbeiders één ondernemer achterna en de een biedt zich voor lager loon aan dan de andere; en het loon steeg, zoo het al steeg, toch zeer langzaam.

Eerste gevolgtrekking: Het overgroote aanbod op de arbeidsmarkt, dat de hooge kapitaalwinst mogelijk maakt en het kapitalisme in zijn gevaarlijksten vorm in stand houdt, komt van het land!

Wanneer wij de zaak nog wat nauwkeuriger bekijken, dan bevinden wij, dat die bewering nog eenige nadere verklaring noodig heeft.

Die verhuizing in massa van het land naar de stad vertoont zich niet gelijkmatig in alle landbouwdistricten, maar is overwegend groot in een nauwkeurig te bepalen categorie van landbouwstreken. En weêr hebben wij alle bewijzen in handen, zonder een boek over statistiek op te slaan. Wij weten het allemaal, *dat die landvlucht als*

massaal verschijnsel alleen voorkomt in streken waar het groot-grondeigendom overheerschend is. Wij weten b.v. dat in Duitschland de zeer dicht bevolkte streken met keuterboeren en gewone boeren in het Zuiden en Westen geregeld en voor een deel belangrijk in bevolking toenemen, terwijl de veel zwakker bevolkte streken in het Noorden, waar de groote boeren wonen, in zeer belangrijke-, en de uiterst dun bevolkte gebieden waar het groot-grondbezit overheerschend is: het Oosten van Duitschland in enorme mate hun jongere geslacht uitstooten, zoodat de laatstgenoemde streken, trots het groot aantal kinderen dat daar geboren wordt, absoluut in bevolking verminderen. Een enkel cijfer ter toelichting: Tusschen de jaren 85 en 90 heeft het Zuiden en het Westen 13 %, het Noord-Westen 30 % en het Oosten 75 % van het overschot der geboorten boven de sterften aan de industriele provincies afgestaan.

Hier bestaat een werking van oorzaak en gevolg, die reeds lang een onbetwist gemeengoed is van de geheele staathuishoudkundige wetenschap. Hoe meer van den landbouwgrond van een land, een provincie, een district door het groot-grondeigendom in beslag is genomen, hoe sterker de „landvlucht”, de wegstrooming der bevolking, en die strooming groeit niet in evenredigheid, maar in veel sterkere mate. Ik heb, om de toedracht van zaken eenigszins aanschouwelijk voor te stellen, de formule opgesteld: de „landvlucht” uit twee districten verhoudt zich als het kwadraat van het in ieder van die districten voorhandene groot-grondeigendom.

Dit is eenvoudig een feit. Feiten worden eerst dan wetenschap, als men ze verklaard heeft. Hoe is dit feit van de massale afstrooming van de op het groot-grond-

eigendom gevestigde bevolking te verklaren? Het is reeds terstond duidelijk, dat zij niet kan verklaard worden als te zijn een eigenschap van den landbouw in het algemeen; want dan moesten de veel dichter bevolkte streken, waar de kleine boeren wonen, minstens even sterk hunne kinderen uitstooten. Bij gevolg moet het verschijnsel samenhangen met de verdeeling van het grondbezit, want alleen daardoor onderscheiden zich de streken met boerenbezit en heerenbezit. Laten wij nu eens nagaan, wat het principieel verschil is tusschen boerenbezit en jonkerbezit.

Nu, dat is zeer eenvoudig! Wij beschouwen, omdat wij van de bestaande kapitalistische maatschappij spreken, alleen zulke streken, waar de bevolking, de verdeeling van arbeid en daarom de totale rijkdom stijgen. Van die toeneming van den rijkdom komt, wanneer de omstandigheden voor allen dezelfde zijn, op ieder Hectare land de zelfde hoeveelheid en verhoogt dus het inkomen van den eigenaar.

In het kleine en middelbare landbouwbedrijf zijn eigenaar en arbeider in één persoon vereenigd; bij den grootgrondeigenaar (en strikt genomen behoort de groote boer ook daartoe) zijn eigenaar en arbeider echter geheel verschillende personen. In het eerste geval geniet de akkerbouwer zelf van de vermeerdering van het inkomen; in het tweede geval geniet hij niets daarvan; zijn inkomen blijft hetzelfde, hoezeer ook de algemeene rijkdom moge toenemen.

Wanneer wij de som van alle, in verhouding tot andere beroepen op een speciaal beroep rustende, ongunstige sociale en economische voorwaarden mogen bestempelen met het woord „sociale druk”, dan kunnen wij het hierboven beschreven onderscheid als volgt omschrijven: de

boerenbevolking bevindt zich op een plaats van regelmatig dalenden, de dagloonersbevolking op een groot goed bevindt zich op een plaats van gelijkblijvenden sozialen druk.

Dit is het economisch karakter van het groot-grondeigendom. Het is een plaats van constanten sozialen druk, d. w. z. van gelijkblijvenden ongunst der bestaansvoorwaarden, terwijl in alle andere beroepen van een vooruitgaande maatschappij de druk regelmatig in dezelfde mate vermindert, als de algemeene rijkdom met de bevolking en de verdeeling van arbeid stijgt.

Nu stroomen echter de mensen, dit is van af Adam Smith de grondslag van alle theoretische economie, van de plaats van zwaardereren druk naar de plaats van lichtereren druk. En daarmede hebben wij uit de economische eigenschappen van het groot-grondeigendom zelf het verschijnsel van de „landvlucht” ten duidelijkste afgeleid ¹⁾.

Wij hebben hier dus een derde wet der bevolking, die wij, in onderscheiding van de bourgeois-economische, de Malthusiaansche en de communistische van Marx, de liberaal-socialistische wet der kapitalische bevolking zouden willen noemen. In tegenstelling met haar beide voorgangers komt zij nauwkeurig overeen met de feiten der ons omringende wereld, en verder kan zij uit onbetwiste grondstellingen zonder tegenspraak worden afgeleid. Zij mag dus als een volledige waarheid worden beschouwd.

Nu herinneren wij ons, dat die beide eerste wetten der bevolking ook alleen maar zijn uitgedacht om de raadselachtige

¹⁾ Vergelijk de uitvoerige uiteenzetting in mijn *Groszgrund eigenthum und Soziale Frage*. Berlin 1898, Hoofdstuk 3. „Die Theorie des einseitigen Druckes.

verhouding van het loon tot de kapitaalwinst te verklaren. Laten wij nu eens kijken, hoe onze wet der bevolking het loon-probleem kan oplossen. En dan zien wij direct, dat het loon, dat het groot-grondeigendom zijnen arbeiders moet toestaan, de tot nu toe vergeefs gezochte „maat-staf” is voor alle hogere loonen, ook die van de hoogste loon-klasse.

Want dit weten wij al lang, dat inkomens uit arbeid tot elkander in een bepaalde verhouding staan, welke verhouding wordt bepaald door de concurrentie. Hoe hoger het loon in een bepaalde loonklasse stijgt door een bijzonder gunstige conjunctuur, hoe ijveriger de lagere loonklassen zich tot die hogere trachten op te werken. Wanneer b.v. een sterke vraag naar chauffeurs de chauffeur-loonen opdrijft, dan trachten alle energieke en bekwame slotenmakers en machine-bouwers het daartoe noodige examen af te leggen. En dit heeft, ik verzoek u om dit goed vast te houden, een proces van gelijkmaking ten gevolge. Dan daalt het loon van chauffeurs en het loon van slotenmakers enz. stijgt, omdat de concurrentie naar boven sterker en die naar beneden zwakker is geworden.

Geheel hetzelfde proces speelt zich voortdurend af ter gelijkmaking van alle loon-schalen; altijd treedt de concurrentie op, het hogere neertrekkend, het lagere verhoogend, in de eerste plaats vooral dáárdoor, dat de meeste ouders hunne kinderen een sport hoger trachten te schuiven op de maatschappelijke ladder. En zoo staan alle loonklassen in een wel rekbaren, maar toch onverbrekelijken samenhang met elkander; de verschillen in den loonstandaard worden bepaald door de vrije concurrentie en wel zoodanig, dat zij zich regelen naar de betrekkelijke zeldzaamheid van de eigenschappen, die

voor een bepaald vak vereischt worden. Dit geldt niet alleen voor de hand-arbeiders. De Pruisische Staat krijgt geen schoolmeesters meer voor 300 Mark, sedert de dag-looner 600 Mark verdient; en als de daglooner 5000 Mark kon verdienen, dan zou niemand meer in de rechten of in de medicijnen gaan studeeren, als hij niet méér dan 5000 Mark kon verdienen.

De sterkste invloed op de hoogte der loonen in 't algemeen heeft natuurlijk de laagste loon-klasse, omdat zij de talrijkste is en het meest hartstochtelijk naar boven streeft. Als die laagste klasse heeft men tot nu toe altijd de stedelijke daglooners beschouwd. In werkelijkheid echter is de laagste loon-klasse, die der landarbeiders. Waar zij in massa in de steden stroomen, daar trekt hun mededinging alle stedelijke loon-klassen, zóó ver omlaag, als overeenkomt met de meerdere of mindere zeldzaamheid der arbeidsbekwaamheid van die stedelijke arbeiders.

Het loon van den landarbeider is, zooals wij weten, gelijk aan den opbrengst van het door hem bebouwde land, onder aftrek van een deel, dat hij den eigenaar van zijn productie-middel moet afstaan, de aan den grondeigenaar toevallende grondrente. In de stad komende om werk te zoeken, trekt hij nu ook den stedelijken daglooner tot bijna op hetzelfde loon-niveau neer en daarom verdient, omdat alle arbeid van dezelfde soort dezelfde opbrengst-waarde moet hebben, de eigenaar van de stedelijke productie-middelen op het loon van zijne arbeiders een met dien aftrek van den grondeigenaar overeenkomende „winst”. Deze aftrek van den opbrengst van den arbeid van den industrie-arbeider noemt men winst of interest of dividend.

Men ziet het, de winst is, mathematisch uitgedrukt, niet

anders dan een „functie” van de grondrente. Hoe hoger de grondrente, hoe grooter de winst! En, hoe hoger het loon van den land-arbeider, hoe lager de rente en hoe lager ook de winst, en hoe hoger ook het loon wordt van den stedelijken arbeider, van den straatveger af tot den ingenieur en den kassier toe.

En dit loon wordt nog niet eens bepaald door het loon van den *Duitschen* arbeider! Maar door het loon van den Ruthenischen en Poolschen akkerslaaf, door het loon in de verst afgelegen districten van die landen, waaruit emigratie plaats vindt naar de westelijke beschaafde streken. Dáár staat het loon het allerlaagst. Dáár is het nulpunt van de loonschaal en dat is dus het diepste fundament van het kapitalisme. Eerst dan wanneer wij het bovengeschilderde proces van loonvorming en loongelijkmaking als internationaal proces gaan beschouwen, worden de laatste geheimenissen van het kapitalisme voor ons onthuld.

De toedracht is de volgende: De industrie in het Westen zuigt land-arbeiders naar zich toe. Daardoor krijgt de groot-grondbezitter gebrek aan arbeiders. Hij ziet zich gedwongen arbeiders uit het verre Oosten te laten komen. Het hoogste loon dat hij kan toestaan, is nauwkeurig te bepalen. Wanneer de „*Sachsengänger*” hem aan loon, transportkosten en agenten-provisie bij elkaar geteld niet hoger komt dan het loon van een arbeider uit zijn streek, dan kan hij hem gebruiken, anders komt hij hem te duur. Het hangt, dus wanneer alle andere omstandigheden dezelfde zijn, alleen van de te betalen transportkosten af, hoe ver de effectieve vraag van de westelijke arbeidsmarkt kan reiken. Verder dan die grens is er geen vraag meer naar land-arbeiders. Wanneer wij nu het

meest verwijderde gebied, waar die vraag zich nog doet gevoelen, „het grensgebied van den hoogsten druk” en den laatsten daglooner, die nog in staat is om weg te trekken, den „grens-koelie” noemen, dan is het, na het boven besprokene, duidelijk, dat zijn loon, het loon van dien grens-koelie, het normaal niveau bepaalt van alle andere loonklassen, ook van de hoogste in de meest ontwikkelde landen, die met dit grensgebied van den hoogsten druk door de landverhuizing in massa verbonden zijn.

Diegenen onzer lezers, die zich wel eens hebben bezig gehouden met de theorie der staathuishoudkunde, zal het opvallen, dat deze wet tot bepaling van den prijs van den arbeider, volkomen overeenkomt met de algemeen erkende wet tot het bepalen van den prijs van het graan. Ook ten opzichte van den graanprijs bestaat een door de te overwinnen transport-moeilijkheid nauwkeurig bepaalde grens tot hoe ver de effectieve vraag naar graan van de wereldmarkt reikt; al het land, dat buiten die grens ligt, komt voor verzorging van de wereldmarkt niet in aanmerking. En het inkomen van den „grensboer”, die, zoo als bekend is, alleen zijn kosten moet goed maken, maar geen grondrente trekt, is het normaal-niveau, waarop de graanprijs en de grondrente van alle, ook van de hoogst ontwikkelde landen, zijn gebaseerd.

Zoo is ook het inkomen van den grens-koelie het normaal-niveau, het nulpunt van de loonschaal der geheele wereld voor zoover zij, tengevolge van de emigratie der arbeidskrachten, een te zamen hangende arbeidsmarkt vormt. En dit nulpunt is dan ook nog in een ander opzicht een nulpunt, het is namelijk het nulpunt van de *Standard of life*, van den levensstandaard. De beruchte „Ijzeren loonwet” is hier de letterlijke, treurigste werke-

lijkheid. Het grensloon van den grens-koelie is het minimum, waarbij de mensch in de diepste vernedering nog juist lijf en ziel bij elkaar kan houden. En hiermede hebben wij een bepaling van de loonschaal in cijfers gekregen, die niets meer te wenschen overlaat.

Keeren wij na deze afdwaling tot ons eigenlijk onderwerp terug; wij hadden dan beweerd, dat het loon van den grenskoelie het loon van alle arbeiders van de beschaafde wereld bepaalt.

Hoe geschiedt dit? Door de emigratie. Het verschil van druk op de verschillende klassen werkt tot over de politieke grenzen heen en daarom stroomden dan ook de arbeiders, emigreerend over de grenzen van hunne vaderlanden of beter gezegd stief-vaderlanden en bieden zich den kapitaal-bezitters van die landen, waar minder groot-grondbezit bestaat, als uitbuitingsmateriaal aan. Zoo b.v. bestaat het Zwitsersche, het Fransche en vooral het Noord-Amerikaansche kapitalisme alléén dáárdoor, dat de landen van het groot-eigendom hem een overvloed van kapitaallooze proletariërs toewerpen. Vooral heeft het Noord-Amerikaansche kapitalisme eerst de Ieren en Engelschen, toen de uit Oost-Elbië geëmigreerde Duitschers en dan de Italianen in massa geëxploiteerd. En het voedt zich nu, tot barstens toe, met de winsten, die de emigranten uit de Slavische staten, vooral de Russen en hieronder weêr vooral de Russische joden, de Hongaren, de Slaven uit de Donau-provincies en ook altijd nog weer de Italianen hem moeten afstaan. Al de landen, die ik genoemd heb, zijn landen met massaal groot-grondbezit en hun aantal landverhuizers staat in nauw verband met de betrekkelijke grootte, die deze agrarische vorm van bezit bij hen beslaat. Landen met kleine boeren,

zooals Frankrijk, Zwitserland, het Westen van Duitschland, Noord-Italië, Nederland, Noorwegen en Denemarken hebben maar weinig bijgedragen tot de geweldige massa's emigranten, die door hun arbeid het land tusschen den Atlantischen en den Stillen Oceaan, tot „het land der onbegrensde mogelijkheden” hebben gemaakt.

Wanneer wij de door ons gevonden algemeene wet der loonen op die landen b.v. op Noord-Amerika toepassen, dan zien wij dadelijk dat het nulpunt der Amerikaansche loonen is: het loon van zijn laagst staande arbeiders, van de „ongekwalificeerden”, d. z. de menschen, die nog geen taal en geen wet kennen, de onkundige t'huiswerkers in de zweetholen van het New-Yorker Oost-ende. Alle andere loonen, tot de groote inkomens van een machinebouwer bij de Staaltrust, staan alleen zóó hoog boven dit nulpunt als overeenkomt met de zeldzaamheid van de capaciteiten der verschillende loontrekkers. Maar waardoor wordt dit nulpunt in New-York bepaald? Door het inkomen van de grens-koelies in het gouvernement Rostow of in de Dobrudscha, vermeerderd met de transportkosten tot New-York!

Men heeft op de hierboven voorgedragen theorie van het kapitalisme, waarvoor ik alleen verantwoordelijk ben, de tegenwerping gemaakt, dat al die beklagenswaardige verschijnselen ook in die landen voorkomen, die *geen* groot-grondeigendom hebben. Ik hoop dat men, na deze internationale beschouwing van de wereld-arbeidsmarkt, mij zal toegeven, dat deze tegenwerping niet behoeft weêrlegd te worden.

Hiermede heeft de econoom zijn taak volbracht. Hij heeft het hem interesseerende verschijnsel tot op zijn laatsten wortel teruggebracht tot een bestaand eigendoms-

instituut. Laten wij, nu wij zóóver gekomen zijn, het verkregen resultaat nog eens samenvatten.

Zoolang nog ergens op de wereld, binnen een door emigratie verbonden internationale wereld-arbeidsmarkt, een massaal groot-grondeigendom een gebied van constanten socialen druk in stand houdt, moet ook in alle gebieden met regelmatig dalenden druk van deze wereldmarkt, het loon van allen industrieelen en landbouwenden arbeid lager zijn, dan de opbrengst van dat loon. En zóó lang krijgen de eigenaars van productie-middelen in deze gebieden van afnemenden druk het verschil in handen tusschen de opbrengst van den arbeid en het loon: de landeigenaren in den vorm van grondrente, de eigenaars van door menschenlijken arbeid geproduceerde productie-middelen in den vorm van winst. Want zóó lang loopen altijd twee arbeiders één werkgever achterna, en biedt de een zich voor minder geld aan dan de andere; en daarom zijn hier zóó lang productie-middelen „kapitaal”, d. w. z. meêr-waarde afwerpende waarde. En zóó lang bestaat daardoor het „kapitalisme” met alle zijne treurige verschijnselen.

TWEEDE (SOCIOLOGISCHE) DEEL.

Het ontstaan van het Kapitalisme.

Wij hebben in het eerste deel het probleem van het kapitalisme zoover uit elkaar gezet als de economische wetenschap met de haar ten dienste staande middelen dit vermag. Het onderzoek heeft ons het groot-grondbezit doen kennen als de laatste erkenbare oorzaak van het sociale kwaad, dat wij met den naam van kapitalisme plegen te bestempelen.

Nu komt echter de vraag op, hoe het dan te verklaren is, dat van alle vormen van economisch eigendom juist deze ééne vorm, en alléén deze vorm, niet alleen in het land zelf, maar ook buiten de grenzen van dat land en zelfs in landen over den Oceaan, het geheele maatschappelijk leven der menscheid op zulke noodlottige wegen kan dringen? Deze vraag kan niet meer met zuiver economische middelen worden beantwoord, daarvoor is een historische beschouwing noodzakelijk. Wat is het groot-grondbezit in het licht der geschiedenis? Waardoor is het ontstaan, waardoor blijft het bestaan?

Ik moet hier wat uitvoerig worden. De geheele oude economische wetenschap heeft getracht de ons omgevende maatschappij te construeeren uit het natuurrecht. Wat het humanisme nastreefde als het einddoel, het vurig begeerde einde der maatschappelijke ontwikkeling, dat zetten de Physiokraten, Adam Smith en zijn volgers aan het begin. Zij lieten de menschen-maatschappij beginnen als een verzameling van vrije en gelijkberechtigde burgers. Uitgaande van deze constructie, gingen zij nu alle verschijnselen van de ons omgevende wereld afleiden, en wel vooral de groote klasse-vormende categorieën van het kapitaal-eigendom en het groot-grondeigendom.

Hoe zij zich het ontstaan van het kapitaal-eigendom dachten, hebben wij reeds geschilderd; zij lieten het ontstaan uit maatschappelijke deugden: vlijt en spaarzaamheid. Op dezelfde wijze ontstond, naar hun meening, het grondeigendom uit het gelijk recht van iederen burger om grond te occupeeren, door zijn verstand te gebruiken en vooruit te zien. De een of andere wijze mensch occupeerde een groot stuk grond; hij huurde een aantal zijner medeburgers als arbeiders tegen een vast loon,

en stak de meerwaarde als grondrente in zijn eigen zak.

Wanneer wij een oogenblik over deze verklaring nadenken, dan bemerken wij, dat zij geheel en al onmogelijk is. Zoo lang ieder het gelijke recht van occupatie heeft, zijn er natuurlijk geen landarbeiders, die genegen zijn om voor een mede-burger arbeid te verrichten voor een loon, dat minder is, dan zij op hun eigen land kunnen verdienen. Maar als de knappe en vèr vooruitziende occupant gedwongen was om zijnen arbeiders net zoo veel loon te geven, als zij voor zichzelf op hun eigen land zouden kunnen verdienen, dan zou hij van dat zaakje niet alleen geen voordeel hebben, maar schade. Want een mensch werkt voor een vreemde niet zoo goed als voor zichzelf. Of m. a. w. dan zou hij gedwongen zijn, zijnen arbeiders meer als loon te betalen, dan de opbrengst van hun arbeid waard was en dan zou hij bij die werkgeverij leelijk moeten bijpassen.

Nu zou een ondernemend man tot zijn mede-burgers kunnen zeggen: „Ik neem in beslag (occupeer) al het land, waarover onze stam heerscht en sta niemand van u toe het zonder mijn permissie te bebouwen. Die permissie geef ik u echter alleen dān, wanneer ieder uwer mij een tiende of een vijfde van den opbrengst van zijn arbeid afstaat.” Wanneer die sterke en vooruitziende man, zijn plan tegenover zijn medeburgers kan uitvoeren, dan is dat, zooals men op de Beurs zou zeggen, een gladde affaire. Maar ik vrees, dat hij het niet kan doorzetten. Hij staat alléén tegenover velen, en zij zouden hem uitlachen en als hij ernst van de zaak wou maken, zouden zij hem doodslaan. Want het is volkomen duidelijk, dat zijn bedoeling dáárop zou uitloopen, dat de veronderstelde economische en maatschappelijke gelijkheid van allen door

een geweldadige wegneming van den grondslag van hun bestaan, zou vernietigd worden.

Zulk een maatschappij van vrijen en gelijken — wij kennen dezulke van primitieve boeren, die alleen met de spade werken — waarborgt wel is waar aan elk zijner leden het occupatie-recht, maar in een rationeel beperkten omvang; hij mag alleen zóó veel van den algemeenen voorraad land voor zich nemen, als hij nodig heeft en bewerken kan; ongebruikt land vervalt echter in zulke maatschappijen, na een korten respijt-termijn, weer aan het gemeenschappelijk eigendom en komt weêr ter beschikking van het algemeen bestuur, ook wanneer het reeds was geoccupeerd en bewerkt.

Onder die omstandigheden kan dus ook de knapste mensch niet op het denkbeeld komen om méér land te occupeeren dan hij nodig heeft, want het heeft niet de geringste „waarde”; dat land heeft, ondanks zijn oneindige gebruikswaarde, evenmin ruilwaarde, als de dampkringslucht en niemand denkt er aan om iets, dat geen waarde heeft, te willen monopoliseeren.

Nu treffen wij echter overal waar een voor beschaving vatbaar volk uit den nevel van het verleden in het helle licht der geschiedenis treedt, reeds groot-grondeigendom aan van belangrijken omvang, ofschoon het landgebied van dat volk nog oneindig veel onbebouwden grond bevat. Hoe kon nu dat groot-grondeigendom ontstaan, wanneer er in het geheel geen economisch motief voor dat ontstaan is te erkennen en er geen politieke mogelijkheid bestond om het in het leven te roepen?

Ja, als nu de feiten heelemaal niet in overeenstemming te brengen zijn met de logische bewijsvoering, dan moet die bewijsvoering zeker verkeerd zijn. En dat

is ook zoo; de fout ligt in de eerste veronderstelling.

De maatschappij is *niet* begonnen als een samenleving van vrijen en gelijken, maar als een samenleving van ongelijken; van vrijen, die heerschen over onvrijen.

Alle hogere maatschappelijke ontwikkeling begint met de vorming van een Staat. De primitieve Staat is overal niets anders dan de rechts- en maatschappelijke orde, die een volk van overwinnaars heeft opgedrongen aan een overwonnen volk. En de praktische inhoud van die maatschappelijke orde is overal niet anders dan de verplichting der overwonnenen om aan de overwinnaars een deel van den opbrengst van hun arbeid af te staan ¹⁾.

Daar er in den beginne bij de overwonnenen alleen sprake is van landbouw-volken, daarom bestaat die belasting uit een deel van den opbrengst van den bodem; en nu maakt het daarbij absoluut geen verschil of die belasting, die grondrente, als aftrek van een deel van zijn arbeidsprodukt, door den hoorigen boer direct aan zijn heer wordt afgestaan, dan of de hoorige onderdaan als arbeider werkt op het land van den heer en van hem het noodzakelijke levensonderhoud ontvangt.

In beide gevallen is er sprake van groot-grondeigendom en van de schatting die dit heft: de grondrente.

Het moderne groot-grondeigendom is een directe afstameling van de primitieve schepping der verovering. Het is de schepping van een geweldpleging, die met de economie niets te maken heeft, een feudale instelling, evenals de vroegere feudale instellingen: de hoogheids-rechten, de ban-rechten, de strand-rechten, de privileges in zake

¹⁾ Vergelijk mijn opstel *Der Staat* Frankfurt a/M. 1907 deel XIV en XV van de door M. Buben uitgegeven *Gesellschaft*.

belastingen, de gilde-rechten, enz., enz., die met den Feudaal-staat verdwenen zijn.

Het groot-grondeigendom is het laatste feudale overblijfsel in onze voor de rest geheel op den vrijen ruil van gelijkwaardige dingen gebouwde maatschappij.

Het is een vreemde machtspositie, een tot in zijn innerlijkste wezen in onze maatschappij vreemd staand „monopolie” in den zin van Adam Smith.

Nu begrijpen wij waarom het groot-grondeigendom zoo noodlottig inwerkt op onze maatschappelijke en staats-huishouding: het is een vreemd lichaam, dat ziekte verwekt, een nog niet uitgestooten overblijfsel uit een overigens geheel overwonnen vóórtijd! En nu vertoont zich voor ons de samenhang der dingen aldus: In onze maatschappij, die geheel is ingericht op het vervullen van onze behoeften door eigen arbeid, staat nog één overblijfsel overeind van een vroegere op roof ingerichte maatschappij, waarin de vervulling van de behoeften der heerschende klasse niet door eigen maar door vreemden arbeid geschiedde, welke echter toen door de wet daartoe verplicht werd. Deze feudaal-rest is het groot-grondeigendom. De verdeeling van het op dit groot-grondeigendom verkregen totaal produkt, heeft nog precies op dezelfde wijze plaats als in dien primitieven tijd van het vuistrecht, van de uitbuiting van den mensch, die door het zwaard tot knecht is gemaakt: de arbeider krijgt een vast loon, juist genoeg om in het leven te blijven, de grondheer de geheele met den algemeenen rijkdom enorm toegenomen rest. Daarom is het groot-grondeigendom tot een plaats geworden van zwaren gelijk-blijvenden druk. Hier zien wij een keten van oorzaken en gevolgen, waaraan geen schakel ontbreekt, van den grauwen vóórtijd af tot op onzen tijd.

Hoe komt het echter, hoor ik vragen, dat het kapitalisme, waarvan de oorzaak in een zoo vroegen vóórtijd ontstond, eerst in een zoo veel lateren tijd tot ontwikkeling is gekomen? Waarom vindt men daarvan in de oude wereld en in de middeleeuwen geen spoor? Met de beantwoording van deze vraag zullen wij ons thema geheel hebben afgehandeld voor zoover dit in het raam van een kort opstel mogelijk is.

De oplossing van dit raadsel ligt in het ééne woord: Vrijheid van beweging, vrijheid van den mensch om zich zijn woonplaats te kiezen waar hij wil.

Welnu, wanneer de opgezetenen van het feudale grootgrondeigendom de vrijheid hebben, de kans, de mogelijkheid om de plaats van constanten druk te verlaten, ten einde af te stroomen naar een plaats van lichter druk, alleen dan kunnen de verschijnselen van het kapitalisme zich vóórdoen. Zoolang de landbouwer aan den grond geketend is, zoolang landverhuizing en het trekken naar andere plaatsen bij de wet verboden zijn, zóólang kunnen, noch in de landen over de zee, noch in de industrie-plaatsen twee arbeiders één meester achterna loopen en de één zich voor lager loon aanbieden dan de ander, en zóó lang bestaat hier dus geen winst en zóó lang zijn productie-middelen geen „kapitaal”.

Wij begrijpen nu waarom het kapitalisme een verschijnsel is, dat geheel in den nieuwen tijd te huis behoort. De oude tijd, die geheel gebouwd was op slavenarbeid, kon evenmin het kapitalisme tot ontwikkeling brengen als de vroege en de latere middeleeuwen, die den arbeider op het platte land vast maakten aan den grond. De volle staatkundige vrijheid, vertegenwoordigd door het belangrijkste van alle rechten: het recht om

zijn eigen woonplaats te kiezen, moest eerst veroverd worden, het feudalisme moest uit de wetten des lands totaal zijn uitgeworpen, vóórdat het kapitalisme tot heerschappij kon komen.

Deze gedachtengang is op onovertreffelijke wijze door Marx uitgesproken en op de volgende wijze in beeld gebracht: „Een neger is een neger: onder bepaalde „maatschappelijke verhoudingen wordt hij een slaaf; geld „en productie-middelen zijn geld en productie-middelen; „onder bepaalde maatschappelijke verhoudingen worden zij „kapitaal. Waarin bestaat die maatschappelijke kapitaal- „verhouding? Zij bestaat hierin, dat aan de eene pool „van de schaal zich al het kapitaal bevindt, terwijl aan „de andere pool alle vrije arbeiders zijn, vrij in de „dubbele beteekenis van dit woord; zij zijn vrij, ontbloot „van elk eigen kapitaalbezit, zoodat zij gedwongen zijn „zich uit te leveren aan het kapitaal en tweedens zijn „zij vrij, omdat zij als politiek vrije burgers het recht „hebben om over hun eigen arbeidskracht naar goed- „vinden te beschikken.”

Wij hebben hier reeds de gewichtigste grensbepaling in volle klaarheid; vóórdat de arbeider vrij is, kan er wel sprake zijn van uitbuiting — want ook de slaaf en de lijfeigene werden uitgebuit — maar niet van „kapitalistische” uitbuiting.

Wanneer wij de vrijheid van vestiging ook in de rekening opnemen, dan begrijpen wij zonder eenige moeite de geschiedenis van het kapitalisme. Het ontstaat en verdwijnt met de vrijheid van vestiging en wordt versterkt en verzwakt, nauwkeurig in dezelfde mate als de beletselen voor de vrijheid van de menschen om hun eigen woonplaats te kiezen, zwakker of sterker worden.

Een korte historische schets zal ons dit ten duidelijkste toonen en ons bovendien nog vele belangrijke inlichtingen geven over gewichtige bijzaken op dit gebied.

In Duitschland verovert aan het einde der tiende eeuw de boer praktisch de vrijheid zich te vestigen waar hij verkiest. In dien tijd bestaat hier echter nog geen groot-grondeigendom, maar de in sociaal opzicht onschadelijke groot-grondheerschappij. Dit is een instelling, waarbij de grondheer recht heeft op zekere kleine, vaste bijdragen van zijne boeren; voor de rest blijft het geheele arbeidsprodukt, na aftrek van die vaste bijdragen, in de handen der boeren.

Wanneer wij ons de bepaling herinneren, die wij vroeger hebben gegeven van het groot-grondbezit, dan zien wij, dat zulk een groot-grondheerschappelijk gebied geen plaats is van constanten economischen druk; want het inkomen van den boer stijgt in dezelfde mate als de bevolking en de verdeling van arbeid stijgen.

Wij hebben hier integendeel een plaats met regelmatig dalenden socialen druk, evenals dit het geval is met de steden en het geheel vrije boerenland, en daarom heeft er ook geen afstrooming plaats van het landvolk van hun grond; er zijn geen arbeiders, die de bezitters van productie-middelen achterna loopen, en daarom bestaat er ook geen kapitalisme ¹⁾.

Nu komt er aan dezen in sociaal opzicht uiterst gezonden toestand tegen het laatst der 14de eeuw een einde; de groot-grondheerschappij verandert dan in het echte groot-grondeigendom; het wordt van een plaats onder dalenden

¹⁾ Vergelijk de uitvoerige uiteenzetting in mijn *Groszgrund-eigenthum und Soziale Frage* II (historische) deel 2de hoofdstuk pp. 332—390.

druk tot een plaats onder constanten socialen druk. En die verandering komt tot stand onder den invloed van nieuw veroverend geweld, van nieuwe knechting. De ridders van de Duitse orde hebben met het zwaard het gebied der Slaven veroverd en de bewoners tot lijfeigenen gemaakt, die zij nog geheel en al naar het oude vuistrecht behandelen, d. w. z. zij leggen hun niet eens vooral vaste belastingen op, zooals de grondheeren van het stamland in het Westen van hunne onderdanen eischten, maar zij laten hun alleen het onontbeerlijk levensonderhoud en nemen al het overige voor zich in beslag. Dat is dus echt groot-grondeigendom, een plaats van zwaren constanten druk!

Deze omkeering werkt in dezelfde richting op het stamland terug; de West-Duitse boer kan niet meer als vroeger door verhuizing naar het Oosten uitwijken, want dit is tegen boeren-immigratie voortaan door het groot-grondeigendom afgesloten, en zoo moet dan de boer van het Westen het zich laten welgevalen, dat zijn grondheeren ook zijne lasten en belastingen en renten voortdurend verhoogen, totdat hij tot den bedelstaf is gebracht. Maar hier blijft hij tenminste nog eenigen tijd zijn vrijheid van vestiging behouden en zóó lang hebben wij dan ook in Duitschland ... het Kapitalisme! Een geweldige afstrooming van het platteland naar de steden doet zich voor, twee arbeiders loopen één werkgever achterna, en de één biedt zich voor lager loon aan dan de ander; productie-middelen worden kapitaal, de winst ontstaat en de leidende kapitalisten van deze eerste kapitalistische periode: de Fuggers, de Welsers, de Römers en hoe zij allen mogen heeten, de groote koopheeren, de mijn-magnaten van Augsburg, Neurenburg, Freiburg enz.

stapelen in korten tijd ongehoorde rijkdommen op. Dit duurt net zoo lang als de vrijheid van vestiging gehandhaafd blijft en houdt op als aan die vrijheid een einde komt. De groot-grondeigenaren beginnen, onder de werking van de verhuizing hunner opgezetenen, al heel gauw gebrek te krijgen aan menschen en zij zetten het door, dat de boeren gebonden worden aan hun woonplaats en hiermede is dan ook het jonge kapitalisme gewurgd. De boerenoorlogen, die het lot der boeren bezegelen, geven ook aan het kapitalisme den doodsteek. Duitschland geraakt in een toestand van verstijving en het kapitalisme ontwaakt eerst dan weder tot een nieuw leven, tot zijn tweede periode, die wij thans doormaken, wanneer in het revolutionnaire tijdperk de vrijheid van vestiging opnieuw wordt veroverd. Waarom heeft Groot-Britannie ten opzichte van het kapitalisme een voorsprong van een halve eeuw op Duitschland? Omdat het zich de vrijheid van vestiging een halve eeuw vroeger heeft veroverd dan wij. De zegetocht van het kapitalisme begon pas in Engeland, toen de beperkingen van den vrijen trek naar de steden, de gilde-rechten, de leerling-wet van Elizabeth en andere overleefde wetten gevallen waren, en hij bereikte zijn volle ontwikkeling eerst toen ook de laatste belemmering van den trek naar de steden was afgeschaft: de parochie-wetten. En in Duitschland begint die zelfde ontwikkeling niet vóórdat, door de Stein-Hardenbergsche wetgeving, het landvolk de vrijheid heeft gekregen zijn eigen woonplaats te mogen kiezen.

Hetzelfde geldt voor Rusland; het Russische kapitalisme vierde zijn geboortedag, toen Keizer Alexander de emancipatie-ukase ondertekende en in de Vereenigde Staten werd het geïmporteerd met het eerste schip, dat ver-

hongerde Iersche koelies aan land zette. Dat is het ontstaan van het kapitalisme.

Vele mijner lezers zullen de onderzoekingen van Werner Sombart kennen omtrent het kapitalisme. Hij werpt de stoute bewering op, dat het kapitalisme is ontstaan op het oogenblik toen in het bewustzijn van eenige menschen de wil opkwam, om een voorraad productie-middelen rendabel te maken, d. i. in kapitaal te veranderen.

Uit onze beschouwing blijkt onweêrlegbaar, dat deze verklaring verkeerd is. Al is die wil, om vreemde arbeidskrachten uit te buiten, nog zoo krachtig, zij schept het kapitalisme niet; dit doet alleen de door de kapitaalverhouding ontstane *mogelijkheid*. Wanneer de door Marx bedoelde „vrije” arbeiders aanwezig zijn, dan, maar ook dan alleen zijn productie-middelen „kapitaal”, en dit is een voorwaarde, die van den wil van den bezitter totaal onafhankelijk is; hij kan van haar gebruik maken, moet van haar gebruik maken wanneer zij aanwezig is, maar hij *kan* haar niet doen ontstaan.

Het afdoende bewijs voor de waarheid van deze rede-neering ligt hierin, dat het kapitalisme zich nergens heeft ontwikkeld, waar of geen toestrooming van akker-koelies kon plaats vinden, of waar in een gebied de grondbezitsverhoudingen zoo gunstig waren, dat ieder tot werken bekwame man zonder groote moeite en kosten zichzelf genoeg grondbezit kon verschaffen. In zulke maatschappijen was natuurlijk de volle arbeidsopbrengst van den vrijen boer het nulpunt van de loonschaal en daarmede overeenkomend stonden alle overige loonen, en wel zóó hoog, dat zij den eigenaars van geproduceerde productie-middelen geen méérwaarde overlieten. Zulk een samenleving bestond b.v. langen tijd in den Mormonenstaat Utah, dank zij de

door Bryham Young uitgevaardigde geniale landwetten ¹⁾). Zeer nabij dit standpunt komt verder Nieuw-Zeeland, welks regeering aan den eenen kant zich heftig verzet tegen den invoer van akker-koelies en van den anderen kant door belastingen het nog bestaand groot-grondeigendom zóó bang maakt, dat de eigenaars maar blij zijn het te kunnen verkoopen, zoodat de regeering het land voor een heel klein prijsje aan menschen, die het willen en kunnen bewerken, kan afstaan.

Voorals was echter West-Europa en wel ons Deutschland in de latere middeleeuwen bijna vier eeuwen lang zulk een land zonder groot-grondeigendom en daarom zonder kapitalisme, en wel in een tijd, in welke alleen de groot-grond-heerschappij bestond, die, zooals wij weten, een gebied was van regelmatig dalenden en niet van constant gelijkblijvenden socialen druk. Dit was echter volstrekt niet een tijd van stilstand en van algemeene armoede, maar integendeel een tijd van zóó snel stijgenden algemeenen rijkdom en van een zóó geweldig toenemende beschaving en ontwikkeling, dat, volgens Gustaaf Schmoller, de 19de eeuw dien tijd nauwelijks heeft kunnen evenaren. De bevolking, de verdeeling van arbeid en daarom de voortbrenging van rijkdom groeiden ongeloofelijk snel. Maar die zegen verspreidde zich met een voor ons verstand onbegrijpelijke gelijkmatigheid over alle leden der samenleving; er was geen aangroeiende grondrente maar er bestond ook geen winst; twee werkgevers liepen altijd een arbeider na en de een bood nog meer dan de ander, en het loon steeg tot den vollen opbrengst van den arbeid ²⁾).

¹⁾ Vergelijk mijn opstel: *Die Utopie als Thatsache*, Zeitschrift für Sozial Wissenschaft 1899. p. 190.

²⁾ Vergelijk mijn *Grosz Grundeigenthum* p. 350.

En zoo kan men dan op grond van deze geschiedkundige feiten met recht beweren, dat dáár, waar geen groot-grondeigendom een toenemende grondrente tot zich trekt, geen kapitalisme mogelijk is, maar dat hier het maatschappelijk lichaam in een toestand van volkomen gezondheid verkeert, dien ik de „*reine Wirthschaft*” heb genoemd. Dat deze bestaat vloeit niet alleen voort uit de door ons opgezette formule: dat de winst nul moet zijn, wanneer de grondrente nul is, maar wij kunnen daartoe ook besluiten uit een beschouwing aan de praktijk ontleend.

Stellen wij ons hiertoe eens voor wat er b.v. van het Amerikaansche kapitalisme zou worden, wanneer, ook maar gedurende een paar jaren, de immigratie ophield. Tegenwoordig spuwen de emigrantenschepen jaar uit jaar in een vol miljoen menschen op het Amerikaansche strand, d. w. z. in ronde cijfers 4 tot 500.000 proletarische arbeidskrachten, die met hun honger-concurrentie den binnenlandschen arbeider bestoken. Stel u nu eens voor dat, misschien door een verandering in de eigendoms-verhoudingen in Europa, die landverhuizing gedurende 4 of 5 jaren ophield. Dan was natuurlijk de strijd tusschen de „trust's” en de vakvereenigingen binnen zeer korten tijd ten voordeele van de laatsten beslist. Het loon van de Amerikaansche arbeiders zou enorm stijgen, hun vermeerderde koopkracht zoude, in den vorm van grooter vraag naar alle mogelijke benoodigdheden voor een hooger levensstandaard, op de industrie-markt verschijnen en weêr nieuwe vraag naar nieuwe arbeiders doen ontstaan. Daardoor zou het loon wéér stijgen, en zoo voort, totdat inderdaad niet meer twee arbeiders één werkgever, maar dat twee werkgevers één arbeider achterna zouden

loopen en de één al hooger loon zou aanbieden dan de ander.

Het loon zou stijgen ten koste van de winst; de winst zou dalen ten gunste van het loon; of de winst geheel en al zou verdwijnen, zoodat productie-middelen in het geheel geen kapitaal meer zouden zijn, willen wij hier buiten beschouwing laten, in ieder geval zoude die winst zóó zeer dalen en het loon zóó zeer stijgen, dat er van het kapitalisme, als zware maatschappelijke ziekte, geen sprake meer zou kunnen zijn.

Wat echter waar is voor de emigratie naar het buitenland, moet ook en in nog sterkere mate waar zijn voor de verhuizing in het binnenland van het platteland naar de steden en de nijverheidsdistricten, omdat het getal der binnenlandsche trekkers naar een andere plaats altijd veel grooter is geweest dan het getal der emigranten, zoodat de druk op de loonen der arbeiders in de steden altijd nog veel sterker is geweest, dan de druk op de arbeiders aan de overzijde van den oceaan.

Ik zou nu mijn uiteenzetting over dit onderwerp gevoeglijk kunnen besluiten, wanneer ik niet nog een kleine toepassing wilde toonen van de door ons gevonden wetten. Ik bedoel hier de sociaal-ethische waardeering, die het politieke en economische liberalisme en met name zijn belangrijkste schepping: de vrije concurrentie verdienen. Wij zijn er ons van bewust, dat men dit liberalisme heftig heeft verweten de vermeende helsche macht te hebben ontketend, die van alle ellende van den aanvang van het kapitalisme de schuld zou hebben gedragen. En dan moest in den regel het „kapitaal” in engeren zin, het handels- en industrie-kapitaal de hevigste slagen van de zedelijke verontwaardiging verduren, terwijl de land-

bouw en zelfs het groot-grondbezit zich gaarne vertoonde in de Bengaalsche verlichting van het onschuldige kind „geen engel is zoo rein”. Nu, zóóveel weten wij er nu ten minste al wel van, dat hier de fabel van den wolf en het lam wéér werkelijkheid is geworden. De wolf, die boven aan den stroom der landverhuizing staat, klaagt het lam, dat beneden staat, aan, dat het het water vuil maakt en hij is er toch zoo aan toe, dat hij het graag zou verslinden als hij maar kon.

Maar ik vermeen nog meer te kunnen bewijzen dan alleen, dat het liberalisme en de vrije concurrentie aan al die gruwelen onschuldig zijn. Zij zijn integendeel de zegen verspreidende krachten, die enkel en alleen de door de feudale geweld-politiek geschapen massa-ellende reeds onmetelijk verzacht hebben; en ik ben van oordeel, dat zij in afzienbaren tijd er in zullen slagen deze ellende geheel op te heffen.

Dat klinkt ongeloofelijk paradox, niet waar? En toch zullen wij onmiddellijk zien, dat dit de letterlijke waarheid is, wanneer wij ons in het geheugen roepen, wat wij over den samenhang der verschillende loon-klassen hebben vastgesteld. Wij hebben daarbij gezien, dat door de vrije concurrentie der arbeiders een proces van gelijk-making zich voltrekt, waardoor het loon der hogere klassen naar beneden getrokken en dat der lagere klassen verhoogd wordt. Passen wij dien algemeenen regel eens toe op de toestanden in het begin van de kapitalistische periode. Laten wij onze uitspraak toetsen aan het meest bekende voorbeeld, aan Groot-Britannië.

Wij hebben hier in den vóór-kapitalistischen tijd in de steden een stand van handwerkers, die behoorlijk hun brood verdienen. De nijverheid ontwikkelt zich langzaam,

hoe langer, hoe meer voelt zij zich ondraaglijk beklemd en belemmerd door de boeien van het feudale stelsel en na langen, zwaren strijd gelukt het het liberalisme den burcht der tegenstanders te doen vallen. Het recht van het volk om zijn eigen woonplaats te kiezen wordt met meer andere rechten veroverd. De verhuizing van het land naar de stad begint, eerst druppelsgewijze, dan, naarmate de nijverheid in den staat broodwinningen openstelt voor de menschen van buiten, in steeds sneller tempo. De honger-concurrentie sleurt de loonen en de inkomsten uit arbeid van de oude stedelijke handwerkers en arbeiders omlaag, en alle poorten der hel schijnen zich te openen. Voor de menschen, die hiervan de eerste getuigen waren, voor Malthus, Ricardo en hunne socialistische tijdgenooten, vertoonden zich die vreeselijke verschijnselen als een economisch *novum*, als iets, dat zich nog nooit had voorgedaan en dat thans, als uit het niet voort gekomen, in de middelpunten van nijverheid van zelf was ontstaan. En nog heden verblindt deze oude dwaling de oogen van bijna alle economen. Maar het was een dwaling! Al die ten hemel schreiende nood, al die vuile ellende, al die gruwelijke verlaging van geheele volksmassa's, waren volstrekt geen *nova*, maar oer-oude feiten; en zij waren ook niet in de steden *ontstaan*, maar zij waren eerst kort geleden op het stedelijk tooneel *verschenen*, nadat zij al den tijd op een plaats waren te zamen gedrongen, waar de economen nog nooit hunne blikken op gevestigd hadden.

Die plaats was het platteland! Hier op de eigendommen van de groote feudaal-heeren, in de holen van de hoorige boeren, vèr van de plaatsen, waarop de oogen van de eerste onderzoekers van het economisch leven als door

hypnose gevestigd waren, had menschelijke ellende reeds lang den hoogst denkbaren graad bereikt, gaande tot vernietiging van de kracht om het geslacht in stand te houden. Denk maar eens aan de schildering die Labruyère geeft van de Fransche, Gray van de Iersche, E. M. Arndt van de Duitsche en Kropotkin van de Russische boeren van den vóór-kapitalistischen tijd, van die op menschen gelijkende beesten, die in holen wonen, zwart brood eten en den akker van hunne heeren omwoelen, denk aan die „wilden”, waarvan Taine spreekt, aan die harige boeren uit Auvergne, die afdalen uit hunne bergspelonken, bloed-dorstig, verwaarloosd als hongerige wolven!

Tot aan de revolutie, die hen het recht gaf om te gaan wonen waar zij verkozen, hadden die akkerslaven hun afgezonderd leven geleid, vèr van alle beschaving, los van elke verbinding met het overige volk. Niemand lette op hen, niemand wist iets van hun lijden, dat als in een verborgen reservoir eeuwenlang was opgestuwd. Maar toen dan de scheidingsdam door de revolutie in de stad verbroken werd, toen de vrijheid van vestiging was gewonnen, toen stroomde op eenmaal die gansche massa van oude opgestapelde ellende over de steden en hunne ongelukkige bewoners. En toen zeer zeker sleepte de honger-concurrentie van deze tot op het laagste peil van menschelijke verlaging neergedrukte ongelukkigen ook de loonen van de arbeiders in de oude steden omlaag; als zij vroeger in fatsoenlijke huizen gewoond hadden, moeten zij zich nu tevreden stellen met huizen als varkensstallen, woningen waaraan hunne concurrenten van buiten van hun jeugd af aan gewend waren; en wanneer zij tot nu toe van rundvleesch en tarwebrood geleefd hadden, moesten zij zich nu evengoed met aardappelen en roggebrood

voeden als hunne concurrenten en vreesselijk was voor hen die achteruitgang van hunnen levensstandaard. Maar men moet daarbij niet, zooals gewoonlijk geschiedt, vergeten, dat hetzelfde proces, dat honderdduizenden in de diepste ellende stortte, andere honderdduizenden uit de diepste ellende bevrijdde. Want voor die feudale opgezetenen, die aan hunnen kerker waren ontkomen, was de ellende van Manchester en Liverpool toch nog altijd een vooruitgang.

In het kort, wat den beschouwers tot nu toe geregeld voorkwam als een proces, dat niets dan ellende en nood over de wereld had gebracht, dat was in werkelijkheid een proces van gelijkmaking tusschen twee, tot nu toe door een onoverkomelijken muur van elkaar gescheiden klassen, van een betrekkelijk hoogstaande en van een ongeloofelijk laagstaande, die plotseling met elkaar in verbinding gebracht werden. Men heeft tot nu toe alleen den éénen kant gezien, den achteruitgang der hogere klasse van arbeiders, maar men kan over die zaak alleen rechtvaardig oordeelen, wanneer men ook den anderen kant van de medaille beschouwt, namelijk de opkomst van de lagere klasse. Voor de menschen, die van het land in de steden kwamen, was het proces der gelijkmaking een zegen, evenzeer als het voor de oude stad-bewoners een vloek was.

Dit proces der gelijkmaking had eerst plaats op een gruwelijke manier, tot zolang het overschot van de op de groote landgoederen te zamen gestuwde proletariër-massa's waren afgestroomd. Toen begon, onder de werking der vrije concurrentie, dank zij het door verhuizing en emigratie zich vertoonende gebrek aan landarbeiders, de rijzing der loonen op het land, die sedert dien tijd onop-

houdelijk voortduurt, en waardoor tegelijkertijd ook het loon van de stedelijke arbeiders geregeld is toegenomen. Aan dit proces is geen einde te zien. De loonen zullen voortdurend hooger gaan, in de eerste plaats door de verhooging van de transportkosten die het overbrengen der grenskoelies eischen en dan, naar wij hopen, in een niet zoo heel ver meer van ons afliggende verandering in de eigendomsverhoudingen in de grensgebieden van socialen druk in het Oosten van ons land, waardoor deze, van gebieden met constanten druk, worden veranderd in gebieden met lichter wordenden druk.

En ook die laatste mokerslag, die de boeien van de mondig geworden menschheid geheel zal verbrijzelen, zal geslagen worden door datzelfde diep gesmade liberalisme, den tegenstander en den overwinnaar van den Feudaalstaat.

Wij zien het dus: de vrije concurrentie is geheel onschuldig. Zij heeft van den eersten dag af, toen haar werking begon, het *gemiddelde* loon voor den mensche-lijken arbeid in steeds stijgende mate vermeerderd; het was niet háár schuld, dat dit gemiddelde in het begin lager moest uitvallen, dan het tot dien tijd voor de de stedelijke arbeiders was geweest, zoodat zij vele tientallen van jaren gebrek leden, totdat de vrije concurrentie het gemiddelde loon-niveau weêr zóó hoog had kunnen doen rijzen, dat het loon weer gelijk werd aan het uitzonderingsloon, dat zij vóór de gelijkmaking hadden genoten. Om de geheele menschheid te bevrijden moest het liberalisme in de eerste plaats de diepgezonken slaven van het groot-grondeigendom vrij maken. De stedelijke arbeider van dien tijd moest het gelag betalen. En dat was voor hem treurig. Maar wat beteekent het leed van één geslacht tegenover den vooruitgang van

een geheel volk? Een geslacht is alleen een bladeren kleed aan den stam der menschheid; de lente brengt het, de herfst schudt het weêr af. Wat schaadt het of een storm in den zomer een deel van de takken en bladeren ontijdig wegslingert? Wanneer de stam, het eigenlijk levende, de eeuwige vernieuwer door dien storm verlost wordt van zijn doodvijanden, die zijn wortels en merg bedreigen!

En nu kunnen wij met een paar woorden zeggen wat het kapitalisme is. Het is het bastaardkind, geboren uit de vereeniging van twee van den beginne af aan elkander vijandige machten, wier strijd de wereldgeschiedenis vervult, ja beteekent: de oer-oude op verovering gebouwde heerschappij, die den Feudaalstaat en als haar voornaamste en gewichtigste instelling, het groot-grondeigendom schiep, en.... de vrijheid, die, na langen strijd, het eerste en belangrijkste menschenrecht veroverde het recht van ieder mensch om zich zijn woonplaats te kiezen.

Nu begrijpen wij waarom het kapitalisme is een „*Spott geburt von Dreck und Feuer*”, waarom het een wonderlijke dubbele persoonlijkheid bezit. De deugdzame burger, gekoppeld aan den wreeden misdadiger! Dáárom prijzen het de enkelen in verrukking als de schepper van alle rijkdom en de velen vervloeken het als de bewerker van alle ellende. Wij weten nu echter wat wij onder die dubbele persoonlijkheid hebben te verstaan: alle vloek, die het kapitalisme over het menschedom heeft gebracht is het erfdeel van zijn moeder, het eeuwenoude geweld, dat de menschen verlaagde tot het slachtoffer van vreemde willekeur; en alle zegen van het kapitalisme is het erfdeel van zijn vader, den geest der vrijheid. En zóó geldt van

het kapitalisme, wat Richard Dehmel zegt van zijn „Bastard” den zoon van den zonnegod en het Vampyrwif:

Jetzt weiszt du Herz, was immerso in deinen Träumen bangt und glüht,
Wie nach dem ersten Sonnenschimmer die bange Nacht verlangt und glüht
Und was in deinen Lüsten nach Seelen lechzet wie nach Blut,
Und was dich treibt von Brunst zu Brunst aus dunkler Nacht zu lichter Glut?

Bastaard van knechtschap en vrijheid is het zijn historische roeping door nieuwe knechtschap de menschen tot de volle vrijheid te brengen en daarbij zelf te gronde te gaan.